# Varoluşsal Bir Metafor Olarak Hava

Vefa Taşdelen

## I

Havayı "varoluşsal bir motif" olarak ele almak ne demektir; bunu soralım ilkin. Havayı, salt fiziksel bir nesne olmaktan çıkarıp insanın yaşam dünyasına katmak, anlamlar dünyasına eklemlemektir kuşkusuz. İnsan havayı solumakla kalmaz, ona anlam da katar; çeşitli açılardan edebiyatın, sanatın, bilimin ve felsefenin konusu haline de getirir; hayatla, dünyayla, hüzünle, neşeyle, umutla da özdeşleştirir. Hava saran bir şeydir: beni sarar, içinde yaşadığım dünyayı sarar, hayatı sarar, varoluşu sarar. Bir ten gibi sarar, bir plasenta gibi sarar, bir ruh gibi sarar. Varoluşu mümkün, dünyayı yaşanılır kılar. Hava ortamdır, nefestir. Hava bitince ortam, ortam bitince hayat biter.

Havanın varoluşsal boyutu hakkında kuşkusuz pek çok şey söylenebilir. Bunlardan beni en çok etkileyeni, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'daki bir cümlesi oldu: Romanın kahramanlarından Svidrigaylov, bir gün, Raskolnikov'un gözlerinin içine dik dik bakarak şöyle der: "Ne çare, Radyon Ronanoviç, dünyada herkesin havaya ihtiyacı var, havaya, havaya… Her şeyden önce havaya…"[1] Bu söz, işlediği cinayetten sonra vicdan azabı içinde kıvranan, oradan oraya savrulup duran Raskolnikov'u derinden yaralar, ama yaşadığı gerçeğe ayna da olur. Zaman zaman bunu hepimiz düşünürüz: "Bana mutlaka biraz hava gerekli!" Bu cümle şunu söyler: Hava olmazsa yaşayamam, havasız kalırsam kahrolurum. Hayat damarım orada, yaşam kaynağım orada, hayatın anlamı orada. Hava benim canlılığım, yurdum, mekânım, imkanım. Hava benim dünyam, güneşim. Belki bu nedenle, "hava vardır" demek, "umut vardır, yol vardır, çare vardır, yaşama imkânı vardır, çözüm vardır, seçenek vardır" demektir. Temiz hava, tıpkı temiz su gibi, en etkili ilaçtır, şifadır. En temiz hava ise kuşkusuz sevgidir, iyiliktir. Sevginin olduğu yerde havaya da kavuşuruz, gönlün gerçek yurduna da. Hava vardır demek, sevgi vardır demektir, yürünecek yol var demektir. Sevgi yüreğin ortamıdır, gönlün yeridir. Dosyoyevski'nin, "herkesin havaya ihtiyacı var" cümlesi, *Karamazov Kardeşler*'deki bir başka cümle tarafından açıklanır gibidir: "Sevinçsiz yaşanmaz."[2] Bunun karşıtı şudur: "Öldüreceğim kendimi, çünkü her şeyden nefret ediyorum."[3] Bu ifadeler, "hayat gerçekten yaşanmaya değer mi" sorusunu da gündeme taşır. Cevap şudur: "Hava varsa, evet; hayat o zaman gerçekten yaşanmaya değer." Roman kahramanı, "hava" üzerinde ısrarla vurgu yaparken ve ısrarla yaşamın ona bağlı olduğunu söylerken, kuşkusuz sözünü ettiği hava, her birimizin her bir an farkında bile olmadan kendi

[1] Dostoyevski, *Suç ve Ceza II*, çev. Hasan Ali Ediz, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 231.
[2] Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler II*, çev. Nihal Yazla Taluy, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 330
[3] Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler IV*, çev. Nihal Yazla Taluy, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 129.

doğamızın bir âdeti olarak teneffüs edip durduğumuz şu malum hava değildir. Adeta, tıpkı hava gibi, kendisi olmadan hayatın da, tutunmanın da olamayacağı bir şeydir; bir yaşama ortamı, bir varoluş kundağıdır. Bu haliyle "vazgeçilmez"i, "olmazsa olmazı" vurgulamaktadır; sadece bedeni değil ruhu da besleyeni, sadece ciğeri değil gönlü de doyuranı vurgulamaktadır. Hayat, havanın olduğu yerdedir; hava ciğerin doyduğu yerde vardır. Ama aynı zamanda ruhun ve kalbin doyduğu yerde vardır.

Havanın oylumu o denli geniş ki, bir yanıyla kendi halimle, ruhsal durumumla özdeşleştiriyorum onu, bir yanıyla tabiatla, çevreyle, bir yanıyla eski çağlardan beri yoğrularak günümüze doğru aktarılan anlamla, gelenekle, insani birikimle. Neyle özdeşleştirirsem özdeşleştireyim, hep kendimi çevreliyorum, kendime bir çevre yapıyorum. Bazı havalar vardır, boğucudur. Bazı havalar vardır, ferahlık verir. Bazı havalar vardır, iyi gider. Bazı havalar vardır, kötüdür. Bazı havalar vardır, aydınlıktır. Bazı havalar vardır, karanlıktır. Bazı havlar vardır, pusuludur, boğucudur. Havanın içinde havalar vardır, ruh hallerimiz vardır: sevinçlerimiz ve kederlerimiz, acılarımız ve umutlarımız vardır. Hava dediğim zaman insanı anlarım, insanın dünyasını anlarım, insanın dünyaya kattığı anlamı, değeri, gönderdiği iyi ve kötü sinyalleri anlarım. Hava derken, hayata bağlanmayı, dünyaya tutunmayı anlarım. Hava derken, kendimi derim, hava derken seni derim, hava derken bizi derim, hava derken herkesi derim. Havadan kaçarken kendimden kaçarım, havayı ararken kendimi ararım, havaya uçarken kendime uçarım. Hava beni oluşturur, beni kurar. Hava gibi olurum, hava da benim gibi. Havadan etkilenirim, hava da benden etkilenir. Havayı solurken kendimi solurum, havada neşe bulurken kendimde neşe bulurum, havadan zehirlenirken kendimden zehirlenirim. Odamı havalandırırken içimi arındırırım, düşüncelerimi temizlerim, gönlümü dinlendiririm, gamdan kesafetten uzaklaşırım. Gerçeklik beni sıkar, boğar. Hayal, ipekten kanatlarıyla süzülüp gelir beni kuşatır, beni kurtarır, bana gerçeğin içinde gerçekle birlikte yaşama gücü verir. Gerçek nefesimi kestiğinde, hayalle yeniden havaya kavuşurum.

## II

Havanın varoluşsal bir simge, bir metafor olarak ortaya çıkışı bilimin ve felsefenin tarihi kadar eskidir. Anaksimenes (M.Ö. 584-524)'ten kalan tek cümle şudur: "Hava olan ruhumuz bizi nasıl hükmü altında bir arada tutuyorsa, soğuk ve hava da bütün kosmosu (evren düzenini) işte öylece bir arada tutar, sarıp sarmalar." Bu sözüyle, daha o zaman bile havanın varoluşsal boyutuna dikkat çeken Anaksimenes'e göre, hava her şeydir. Var olan her şey havanın katılaşması ve seyrelmesi sonucu oluşmuştur. Ateş havanın seyrelmesi, rüzgâr yoğunlaşması, bulut, su ve toprak havanın çeşitli hallere girmesi ile oluşmuştur. [4]

Antik Yunan kültüründe ruhun, insana insan olma özelliğini kazandıran, canlılık ve hayatilik veren bir nefes olduğu anlayışı vardır. *Psûkhê* ruh, yaşam soluğu, hayati ilke, can, canlılık gibi anlamlara gelir. Soluk bedeni terk ettiğinde yaşamsal ilke de ortadan kalkar; insan varlığı, "türsel değişim"e uğrayarak kişilikten nesneye dönüşür. İnsana hayatiyet kazandıran ruhun, tanrısal bir nefes olduğu hususu, kutsal kitapların, tarih içinde en çok yorumlanan, insanın kendini tanıma çabasında çoğu kez felsefi bir derinlikte ortaya çıkan, birey birey, birey Tanrı ilişkisini kuran konular arasındadır. *Tekvin*'de şu ifade geçer: "Rab Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu."[5] *Kur'an*'da da benzer ifadeler geçer: "Bir zaman Rabb'in meleklere demişti ki: 'Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım! Onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın."[6] Bu bakış

[4] Bkz. Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984, s. 36.
[5] Tekvin 2:7
[6] Hicr: 28-29.

açılarını kullanarak, havanın bir "soluk" olduğunu söyleyebiliriz öncelikle. Bu solukla insanlık ortaya çıkar, yeryüzü insanın meskeni haline gelmeye başlar. Hava, bu soluktur, bu bilinçtir. Hava bu ışıktır, bu işarettir, bu enerjidir.

Hava, kimi durumlarda havailik olarak anlaşılmış, insanın temelsiz tutkuları, bedensel yönelimleri "hava" (*heva*) olarak ifade edilmiş, haz etkin bir yaşamın sefaleti üzerinde durulmuştur. Sözgelimi, "*Gel ha gönül havalanma*" diyen Şarkışla türküsünde bu tür bir yaşama biçimine karşı uyarı vardır. Havadaki latiflik, yükselebilirlik, onun yerinin göklerde olduğu inancını da taşır. Havada olmak, yere değmemektir. Bu nedenle başı havada olan, gerçekle olan bağını koparmıştır. Havalanmak yücelmek anlamında olumlu, gerçekle bağını kesmek anlamında olumsuz bir içeriğe sahiptir. Olgunlaşmanın verdiği yücelmede, kişi ne kadar havalanırsa havalansın, alçakgönüllülük, kibirsizlik gibi özellikleriyle hep gerçeğe ve insana bağlıdır. Gerçekle bağını koparmada ise kişinin kendi varlığı ile kendi bilinci arasına yerleştirdiği asılsız bir boşluktan, kibirden, giderek kişinin kendini kendisinden ayıran bir boşluktan söz edilir. Bu iki tür havalanmada, ilkinde kişi kendi sahih varlığını geliştirirken, ikincisinde sahihliğini yitiren varoluşun bir boşluk ve yapaylık içinde kendi anlam alanlarından uzaklaşmasını görürüz.

Yunus Emre, havaya, insan doğasını oluşturan unsurlardan biri olarak atıfta bulunur. Bu atıfta, hava, olumlu bir anlamla değil, daha çok yalancılık, riyakârlık, hafifmeşreplik, hamlık gibi olumsuz özellikler ile öne çıkar.[7] Bu yaklaşıma göre, "heva" ve "heves", bedenselliği kuran temel dürtüler olarak görülmüş, tinsel yapının heva ve hevese egemen kılınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yunus, beden etkin bir yaşamın temel dürtülerini "nefsin haşerâtaları" olarak niteler.[8] Hafifmeşreplik, karakter zayıflığı, davranış bozukluğu, kösnül yaşam biçimi; bunlar havailiğin özelliklerindendir. Bu açıdan bakılınca, hava, bir tür içtenliğini yitirme sahteleşme, varoluşun sahici yapısından uzaklaşmadır. Havasını almak, kişiyi, kendi içinde, kendi varlık katmanları arasında oluşturduğu, hayatla kendi arasına koyduğu asılsız, gerçeksiz ve gerçeksiz boşluktan kurtarır. Bu durumda hava yüreğimizin hayata dokunmasını önleyen bir ara boşluğa işaret eder; bir tür sahteleşme, bir tür aslından uzaklaşma ve yaşamın sahih yapısını yitirmedir. Kişi bu şekilde kendi havasını kaybeder, yapay bir ruh haline dönüşür. Havasını almak, yapay boşluğu ortadan kaldırır, varoluşu kendi özgün, sahici ve içtenlikli yapısına kavuşturur.

[7] Yunus Emre, *Risâlât al Nushiyya ve Divan*, yayına hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, Eskişehir, 1965, s. 1-2.
[8] Yunus Emre, *a.g.e.*, s. 5.